ופיתחו את עבודתה של קליין, ומכונים "ניאו־קלייניאנים (למשל, פסיכואנליטיקאי בריטי בשם וילפרד ביון), נהוג לשער, שאחד מהמנגנונים המרכזיים המעוררים את ההעברה הנגדית, הינו מנגנון שקליין היתה הראשונה לתארו ב־1946 ונקרא "הזדהות השלכתית" (Projection Identification). מנגנון זה הינו אחת מגולות הכותרת בעבודתה של קליין, ובעזרתו ניתן להבין תהליכים אישיים ובין־אישיים רבים. בפרק הבא אנסה להציע הסברים ותובנות לגבי תהליכים חשובים אלו, הנחשבים לדעת אנשי טיפול רבים כליבת התהליך הטיפולי.

פרק 8 | "הפוסל, במומו פוסל" – תהליכי הזדהות השלכתית (Projection Identification)

"אני פשוט לא יודעת מה קרה לי, מה חשבתי לעצמי? אתה יודע, היה שם רגע אחד קטן שעוד הספקתי לומר לעצמי, 'שירה, תסתמי לעצמך את הפה, אל תגידי כלום, תנסי רגע לחשוב ולהבין מה לעזאזל קורה פה', אבל פשוט לא הצלחתי. היא כל כך הכעיסה אותי, שפשוט לא יכולתי לשתוק לה..." עוד לפני שהספקנו לשבת, פרצה שירה במונולוג זה, שנראה כבוקע מדם לבה.

כך פתחה שירה, מטפלת המתמחה כבר כמה שנים בעבודה עם משפחות הסובלות מאלימות בין בני הזוג ולעתים גם כלפי הילדים, את פגישת ההדרכה השבועית שלנו. במהלך תקופה זו ניסינו יחדיו להבין את התהליכים השונים שעוברים מטופליה, ולעתים גם לזהות מהם התהליכים המקשים על שירה בעבודתה עימם.

ההדרכה (Supervision) הינה מסגרת הנחשבת כמסגרת החשובה והמלמדת ביותר מבחינה מקצועית, ונתפשת כמחויבת בהיבט האתי על כל העוסקים בעבודה טיפולית. במקור, מסגרת זו נתפשה ככזו שבה איש המקצוע יכול לקבל "דעה שנייה" (Second Opinion) מצד איש מקצוע ותיק ובכיר יותר לגבי המטופלים שעימם הוא עובד. כיום, נערך במסגרת ההדרכה גם ניסיון להבין את המטופל, את מאפייניו האישיותיים ואת מטרות ודרכי העבודה עימו, וגם את הקשיים והתהליכים שהמטפל עצמו חווה במהלך עבודתו עם מטופליו.

באותו יום הביאה שירה להדרכה את רשמי המפגש הקשה שהתרחש בינה לבין דורית ביום האתמול. דורית היא מטופלת שנפגשת עם שירה כבר יותר משנה. דורית הינה דוגמה קלאסית לחלק מהסטריאוטיפים של אישה מוכה: חסרת ביטחון, תלותית, נוטה לרצות ופאסיבית. חשוב להדגיש שכמו כל סטריאוטיפ, גם הסטריאוטיפ של האישה המוכה ממש לא מדויק, שכן אלימות זוגית קיימת בכל רובדי האוכלוסייה ולא פעם ניתן לפגוש אישה אינטליגנטית, מצליחה ופוטנטית, שבביתה חיה תחת צלו של גבר אלים.

העבודה של שירה עם דורית היתה סיזיפית ומאכזבת לרוב. שכן, כפי שקורה פעמים רבות, למרות סבלן הרב, חלק מהנשים הסובלות מאלימות מתקשות מאוד להיגמל ולהיפרד מהגבר האלים מסיבות מגוונות, חלקן נטועות במציאות הקשה של חייהן (למשל, תלות כלכלית בבעל, פגיעה בסטאטוס המשפחתי, פחד שהבעל ירדוף ויפגע בהן, הכאב שילדיהן יחוו בעקבות התפרקות התא המשפחתי ועוד), וחלקן מתוך סיבות פסיכולוגיות ורגשיות, שלעתים נראות מהצד כנטולות היגיון. העבודה עם דורית כללה תהליך מורכב, שמטרתו בניית אמון ולאחר מכן סיוע ביצירת זהות נפרדת, עצמאית, שאיננה תלויה בבן זוגה בכדי לחוש בעלת ערך ומוגנת מול העולם. עבודה זו דרשה משירה נכונות להיפגש עם מצבים קשים של תלות וחוסר אונים מול ה'זיג־זג' הבלתי נגמר של דורית, קדימה ואחורה מהקשר האלים.

הפגישה התרחשה לאחר שבחודשיים האחרונים הצליחה דורית לאזור כוחות ולהתחיל בהתארגנות סמויה לקראת יציאה מהבית למקלט לנשים מוכות ביחד עם ילדיה. הטריגר להחלטתה המיוחלת של דורית היה אירוע נוסף של אלימות מצד בעלה, אריה, כלפי משה, הבן הבכור והמתבגר, שהתחיל יותר ויותר להתמרד ולעמוד כנגד אביו - דבר שגרר הסלמה ביחסיהם. עד כה, מרבית האלימות של אריה הופנתה כלפי דורית, אבל בשנה האחרונה החלו להופיע אירועי אלימות - בהתחלה מילולית ולאחר מכן אף פיזית - כלפי הילדים, ובעיקר כנגד משה. אירועים אלו זעזעו את דורית וגרמו ל"נפילת אסימון", שבעקבותיה בפעם הראשונה היא היתה מוכנה לחשוב באופן רציני, ולא כאקט אימפולסיבי, על אופציית המקלט. בשקט וביסודיות תפרה שירה את כל החוטים כך שבמקלט יסכימו לקבל את דורית בהתרעה קצרה, יארגנו מסגרות חינוכיות מתאימות לילדיה וכמובן, יכינו עבורם ליווי טיפולי שיקל עליהם את תהליך ההתאקלמות הקשה בעיר זרה, בלי קשר לאביהם ולמשפחתו.

"זה היה קשה מנשוא", סיפרה שירה. "מהר מאוד התחלתי להבין שהיא חזרה בה והרסה לעצמה את האופציה שכה קשה היה לנו לבנות יחד". "איך הבנת זאת?" שאלתי, בעודנו מתיישבים במקומנו. "הנה, תראה", הצביעה שירה

לעבר הווינייטה*. התחלנו יחדיו לקרוא את השיחה הכתובה. בשיחה, דורית החלה בהססנות ובחשש רב לספר לשירה שבאחד הערבים, היו כמה רגעים מתעתעים של קרבה וחום בינה לבין אריה, בהם אמר לה שהוא אוהב אותה ושהיא סיבת חייו היחידה. מול הצהרות אהבה אלו דורית לא הצליחה להתאפק ולשמור את סודה עימה וסיפרה לו שמאז התקרית האחרונה בינו לבין משה, גמלה בלבה ההחלטה לעזוב את הבית עם הילדים ושהיא אפילו תכננה לאן ואיך. אריה, כמובן, הגיב בזעם אדיר ובסדרת איומים, שלאחר יום התחלפה בניסיונות פיתוי ובדיבורים על לבה של דורית.

"לא יכולתי יותר לשאת את חוסר האונים, את ההרס העצמי, את התלות ובעיקר את הבחירה החוזרת ונשנית שלה באריה על חשבון ילדיה. אתה מבין, מצד אחד עומד שם אריה, שמכה אותה על בסיס קבוע ומשפיל ו'משפיט' אותה בנוכחות ילדיה, ומצד שני עומדים שם הילדים, ובעיקר משה, שחוטפים כל פעם יותר ויותר. מילא שהיא חוטפת, כמה שכואב לי לראות זאת, בכל זאת היא אדם בוגר ואת בחירותיה, חכמות או לא, היא עושה. אבל מה אשמים הילדים שלה בבחירות המופרעות האלו? מרגע זה, הפגישה הלכה והידרדרה, פשוט נכנסתי בה 'כאילו אין מחר'". ואכן "הווינייטה" היתה מאוד קשה. שירה התעמתה עם דורית באופן חד וקשה על הזנחת ילדיה ועל היותה שותפה פאסיבית לאלימות של אריה כלפיה וכלפיהם. דורית התקשתה לעמוד מול תוכחותיה של שירה וקולה נחלש ונחלש, עד שבסוף הפך לבכי שקט וחסר אונים.

"סוף הפגישה היה קשה מנשוא", תיארה שירה. "היא מיררה בבכי שקט, מוכה וחבולה גם כאן, ממני, ואני הוצפתי בתחושות נוראיות של אלימות, הרס, בושה, אשמה וייאוש".

* ויניייטה או ורבט הינם השמות המקצועיים המקובלים לשיחה כתובה, המתארת בדיוק המרבי הניתן מה המטופל והמטפל אמרו. זוהי שיחת "אני־אתה", שמשוחזרת מהזיכרון הסובייקטיבי של המטפל ונהוג להביאה ולקרוא אותה יחדיו במפגשי ההדרכה. במקור, משמעות המילה האנגלית vignette הינה עיטור או איור הנמצא בתחילתו או בסופו של פרק או ספר.

"חשת אלימה, הרסנית ואשמה ומבוישת על כך?" שאלתי.

"ממש", לחשה שירה. "בחיים שלי לא חשבתי שאני אגיע לכזה איבוד שליטה בחדר הטיפול. לא הכרתי את עצמי כל כך אלימה, בוטה והרסנית. אני לא מבינה מה קרה לי, איך הגעתי למקום כל כך קשה ואלים? לקח לי שנה לבנות בהדרגתיות ובעדינות את האמון, הביטחון והפתיחות בין דורית לביני וככה, בחצי פגישה השתוללתי והרסתי את כל העבודה הקשה ששתינו השקענו. ממש חשתי כאילו אני עומדת לצד הריסות הקשר שהיה בינינו..."

- מה קרה לשירה, ובינה ובין דורית, שהביא אותה לאיבוד כזה של שליטה?
- האם יש קשר בין האלימות שממנה סובלת דורית, לבין התוקפנות שהופיעה בין שירה לדורית?
- האם אירוע שכזה הינו בהכרח הרסני לטיפול, ולא ניתן מנקודה זו לשקם את מערכת היחסים הטיפולית, או שהוא יכול לשמש כאירוע מכונן?

המנגנון הנפשי שבעזרתו ניתן להבין ולהסביר מה הוביל להתרחשות קשה זו נקרא "הזדהות השלכתית", אבל בכדי לדון בו, חשוב קודם להתייחס ולהגדיר מהי העברה (Transference) והעברה נגדית (Counter Transference).

העברה (Transference)

באופן כללי, העברה כוללת את מכלול רגשותיו, מחשבותיו ועמדותיו של המטופל כלפי המטפל. כאמור, פרויד, בטיפוליו, סבר שעל מנת לסלק את הסימפטום ולטפל במקורותיו יש להפוך את הלא מודע למודע, וכך נוכל להשתחרר מאחיזת העבר בחיינו בהווה. בתחילה הוא חשב שניתן לעשות זאת בעזרת היפנוזה. מאוחר יותר, כשנוכח שלהיפנוזה מגבלות שונות, פיתח פרויד את טכניקת האסוציאציות החופשיות, שכללה את עידוד המטופל לדבר באופן אסוציאטיבי ללא צנזורה על מחשבותיו וחצאי רצונותיו, מתוך הנחה שלאורך זמן, סוג כזה של שיח יעודד את הלא מודע להגיח ולבצבץ דרך אסוציאציות, פליטות פה וחלומות (פרויד, 1914/2002). במשך הזמן התברר לפרויד שלעיתים קרובות מתן אסוציאציות חופשיות מתרחש עד נקודה מסוימת, בה היתה מופיעה עצירה והיתקעות של המטופל, אותה כינה פרויד בתחילה התנגדות.

כאשר ניסה פרויד לברר מה עוצר את המטופל, לעתים קרובות התברר לו שלמטופל יש מחשבות הקשורות לפרויד עצמו. התברר שהמטופל היה כועס עליו, נעלב ממנו, חש שפרויד ביקורתי כלפיו, משועמם ממנו וכו'. בהתחלה הבין זאת פרויד כסוג של התנגדות לתהליך הטיפולי, המונעת העלאת חומרים מהלא מודע. לאחר מכן, התחיל לראות זאת כדרך של שחזור יחסיו המוקדמים של המטופל עם הוריו המתרחש כעת, בהווה, מול המטפל. כך מתאפשר למטופל לחוות בהווה את הקונפליקטים שלא ניתן לזכור מהעבר. מיטשל, פסיכואנליטקאי אמריקאי, קרא בספרו "פרויד ומעבר לו" (מיטשל ובלאק, 2006) לתהליך זה "העתקה טמפורלית", כלומר, העתקה במרחב של הזמן מהעבר להווה. מה עובר בתהליך זה? יחסי המטופל עם הוריו עוברים ומופנים כלפי המטפל, ומתקיימת העברה של ההיסטוריה.

לפי רעיון זה, השכבות הקיימות בנפש האדם הינן צילום של העבר, כמו גלופות המחכות להיות משוחזרות ביחסים. עמדת המטפל, לפי תפישה זו, הינה: "אתה חווה אותי עכשיו כמו שחווית את אביך/אמך בילדותך..." כך, העברה מבחינתו של פרויד הפכה לכלי ולא להתנגדות. לפי תפישתו, החייאה ביחסים "כאן ועכשיו", פירוש תהליכים אלו ובעקבות זאת המודעות להם, מאפשרים השתחררות מאחיזת העבר.

מלאני קליין קיבלה חלק מהנחותיו של פרויד בעניין תהליך ההעברה, והוסיפה תובנות נוספות משל עצמה. לתפישתה, קיים עולם פנימי של יחסי אובייקט שהם ***אינם*** צילום מדויק של ההיסטוריה. אמנם התינוק/פעוט מפנים את הדמויות והיחסים האמיתיים, אבל לפי הבנתה של קליין הוא מוסיף לכך את הפרשנויות הסובייקטיביות שלו, הנגזרות מעולמו הפנימי. כך, האובייקטים המופנמים אינם צילום מדויק של ההיסטוריה. לפי קליין, לא שואלים מי אתה (המטפל) בטרנספרנס. זה לא 'אבא' או 'אמא', אלא יותר תמונות ורגעים סובייקטיביים שנחווים ביחסים המופנמים. העבר לא קבור כשכבה סטאטית, אלא מופיע כחוויה דינאמית ומשתנה הנשזרת בחוויות הווה. הוא חי ופעיל ונמצא במגע עם העולם החיצון דרך תהליכי פיצול, השלכה והפנמה מחדש. לכן, לתפישתה, העברה איננה העתקה טמפורלית מהעבר להווה, אלא תהליך של השלכה מבפנים החוצה – מהעולם הפנימי לחוויה של העולם החיצוני.

הבדל נוסף וחשוב הינו שלפי קליין, אנו לא מפנימים אובייקטים שלמים, כמו גלופות, אלא יחסים בין דמויות. לדוגמה, יחסים בין דמות הורית מבקרת ודמות ילד מבוקר. ואז, בתהליכי ההעברה נחווה המטפל כמגלם תפקיד אחד בסצנת היחסים, ואילו המטופל לוקח את התפקיד השני. כך, המטפל הופך להיות חלק מעולם יחסי האובייקט של המטופל – או שהוא נחווה ומייצג את העצמי, או שהוא נחווה ומייצג את האובייקט. מכאן, שההחייאה בתהליך ההעברה הינה של היחסים בין האובייקטים המופנמים, ופירוש של ההעברה יהיה: "יש כאן מישהו שעושה משהו למישהו אחר". המשמעות הפרקטית הינה שביחסי העברה אנו "משחקים" דמות אחת ביחסים וחווים את הזולת כנמצא בנעליה של דמות שנייה, כאשר בכל רגע תיאטרון הבובות הזה יכול להתחלף ובחווייתנו אנו נהיה הדמות השנייה, בעוד המטפל ייחווה ככזה המגלם את הדמות הראשונה.

לפי קליין, המנגנון המרכזי האחראי על תופעת ההעברה הינו מנגנון נפשי, לו היא קראה ***הזדהות השלכתית*** (Projection Identification – בלעז ניתן לקצרו ל־PI). זהו מנגנון הגנה ראשוני מאוד, שקליין היתה הראשונה שזיהתה אותו. היא הזכירה אותו לראשונה ובקצרה בשנת 1946 במאמרה "Notes on some Schizoid Mechanisms", והרחיבה והסבירה אותו בשנת 1952 במאמרה "Some Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant". קליין הבינה מנגנון זה כמנגנון תוך נפשי, שבמהותו לא קשור לאובייקט החיצוני ולמעשיו, אלא ליחסי אובייקט פנימיים.

זוהי הרחבה של המושג הפרוידיאני 'השלכה'. אצל פרויד משליכים **על** האובייקט, ואילו אצל קליין משליכים ***לתוך*** האובייקט. ההבדל מהשלכה הינו שהמאסיביות והאיכות של הפנטזיה הינן חריפות וטוטליות יותר ב־PI. בנוסף, השלכה הינה תיאור המנגנון: מבפנים החוצה. לעומת זאת, PI הינו תיאור הפנטזיה שמלווה את המנגנון: הכנסה בכוח לתוך האובייקט חלק מהעצמי. בנוסף, PI מכוון לאובייקט ספציפי, ואילו השלכה לא מכוונת לאובייקט מסוים אלא כללית יותר.

מטרתו המרכזית של מנגנון זה הינה יצירה ושמירה על האובייקט הפנימי

הרעות שהאדם מתקשה לשאת בתוכו הוא מפצל ומשליך החוצה – לתוך האובייקט. בתהליך זה האדם מפצל ומשליך לתוך האובייקט את מה שהוא לא יכול לשאת בתוכו, וכך הוא נפטר מהצורך להיות במגע עם רגש או תכונה אלו. בהמשך האדם מזהה איכות זו בזולת, ועוין את הזולת על כך שמרכיבים ותכונות אלו נמצאים בתוכו. הדוגמה השכיחה לכך הינה רכילות. בדרך כלל, אותה תכונה שאנו כה מסתייגים ממנה ומרכלים על אדם מסוים הניחן בה בבולטות, הינה תכונה שבאופן לא מודע אנו מזהים אצלנו, מסתייגים ממנה, משליכים אותה ואז חווים אותה ככזו הנמצאת בתוך אובייקט הרכילות. למשל, קמצנות. אני משליך את קמצנותי לתוך האחר, ואז חווה אותו כקמצן נוראי. אני בטוח שהוא קמצן, כי אני מזהה תכונה זו בביטחון מהיכרותי האישית עם קמצנות. במצב זה, ניתן פעמים רבות לשמוע משפטים כגון: "אני יודע לזהות אנשים קמצנים", "אני מריח קמצנים מקילומטרים..." כך, בתהליך זה יש פנטזיה לא מודעת של שליטה אומניפוטנטית באובייקט: "אני יודע מה עובר בראשך", "אני מכיר אנשים כמוך".

קליין סברה שהאדם המהווה מושא להשלכה בתהליך ה־PI הינו פאסיבי, ואיננו בהכרח שותף וחלק מהתהליך. מה שמשתנה איננו האובייקט, אלא הפנטזיה בתוך עולמי הפנימי שיש לי עליו. אם נחזור לדוגמה של הקמצנות, אותו אדם עליו אני מרכל לא הפך בתקופה האחרונה ליותר קמצן, אלא שהפנטזיה והחוויה שלי לגביו השתנתה. קליין סברה שלכל יחידה נפשית יש ייצוג ביחסי האובייקט הפנימיים, מעין תסריט פנימי של יחסי אובייקט. לתפישתה, אין אפשרות להשליך מבלי להשליך חלק מעצמי, ולכן בתהליך זה חייב להתקיים פיצול. האדם לא משליך קמצנות, אלא את החלק הקמצן שבאישיותו.

מכיוון שהאדם משליך חלק מעצמו, מהאופן שבו הוא חווה את עצמו, הוא חייב להיות בקשר קרוב עם האובייקט שלתוכו הוא משליך בכדי לא לאבד את הקשר עם אותו חלק שבו. במודע נוצרת דיס־הזדהות עם חלק זה אצל האחר. כלומר, אני מסתייג וכועס על הזולת בגלל שבחווייתי הוא ניחן בתכונה זו. עם זאת, בלא מודע, במקביל, נשמרת הזדהות עם החלק המושלך. דוגמה לכך הינה החוויה הזוגית השכיחה: "לא יכול איתך ולא יכול בלעדיך".

העיסוק הרב בתכונה מסוימת זו אצל האחר משקף שמירה על קשר עם

אותו חלק שמושלך. לכן, התפתחות של מודעות האדם לאותם מרכיבים שהושלכו עשויה לעורר בו תחושות של חוסר נוחות, חרדה וסוג של התפכחות מכאיבה (Klein, 1952).

העברה והזדהות השלכתית

קליין (1952) מציעה למטפל לנסות להבין מהו המנגנון של העברה בעזרת PI – פנטזיה של המשליך. קליין מזהה בתהליך ההעברה סוג של יחסים/סצנה שהמטופל משחזר עם המטפל. לכן, על המטפל לנסות להבין אילו יחסי אובייקט משוחזרים בקשר הטיפולי. לפי קליין, העברה הינה צורך שעולה בתוך היחסים עם המטפל כאן ועכשיו, מכיוון שעצם הטיפול מייצר סיטואציה מעוררת חרדה, ולכן המטופל מבנה דינאמיקה ויחסי אובייקט המוכרים לו. כך, ההעברה נתפשת כבעלת פונקציה הגנתית לחרדה שנוצרת בקשר הטיפולי. האדם לא מוכן להיות ער לסיטואציה האמיתית, אלא חווה סיטואציה טרנספריאלית, שהינה למעשה עיוות של המציאות.

כך, המטופל מבנה סיטואציה שבה הוא כבר יודע בפנטזיה איך המטפל יגיב. ביטויי העברה הם לא רק ביטויים ישירים מילוליים, אלא מתבטאים בכל החומר שהמטופל מביא: הוא מספר על 'בחוץ', והמטפל מבין על 'בפנים'. כלומר, המטופל מפצל ומשליך לעתים בכך שהוא מספר על אובייקטים בחוץ, והמטפל מניח שבעצם, באופן לא מודע, הוא גם מספר על מה שקורה בפנים, בתוכו ובחווייתו את היחסים הטיפוליים בינו לבינו.

לפי גישתה של קליין, בתהליך הטיפולי, כשהחרדה נרגעת, המטופל יכול לעבור מהעמדה ה־SP לעמדה הדפרסיבית ואז לזהות יותר את השלכותיו. הוא כואב על כך שהוא מגלה שהוא משליך, מעוות ופוגע באחר. כשהמטפל או ההורה לא נקמני ולא מזדהה עם ההשלכה, במרוצת התהליך הוא פחות ופחות הופך להיות מזוהה עם ההשלכות, ואז המטופל לא חווה בהכרח את המטפל בדיוק לפי הפנטזיה שלו, וכך מצטמצם תהליך ה־PI. כשהמטפל לא נקמני, הוא סופג את ההשלכות אבל לא נהיה מה שהמטופל מזהה בו. אז הפנטזיה מתוקנת, יש יותר ביקורת מציאות והאובייקט נחווה יותר כנפרד וכשלם.

- כיצד הבנות אלו עוזרות להבין מה קרה לשירה? שהרי הבנות אלו ממוקדות בתהליך ההעברה שהמטופל חווה, ואילו כאן שירה, המטפלת, היא זו שחוותה והגיבה באופן חריף וקיצוני.

בכדי לענות על שאלה זו, עלינו לדון גם במושג ההעברה הנגדית (Counter Transference).

העברה נגדית

באופן כללי, העברה נגדית כוללת את מגוון רגשותיו, מחשבותיו ועמדותיו של המטפל כלפי המטופל. פרויד וקליין רואים ותופשים באופן דומה את ההעברה הנגדית. לפי גישתם, העברה נגדית הינה תגובה רגשית של המטפל למטופל, שעליו להתנגד לה, לשלוט בה ולטפל בה כדי לצמצם אותה ככל האפשר. המודל האידיאלי של דמות המטפל, כפי שראה זאת פרויד, הינו בדמות רופא כירורג אובייקטיבי ועניני, ולכן כל תגובה רגשית של המטפל נתפשה על ידו ועל ידי קליין כגורם מפריע ומחבל בתהליך הטיפולי. פרויד הציע את דרך ההתמודדות עם מכשול זה בצורת הטיפול שעל המטפל לעבור כחלק הכרחי מהכשרתו המקצועית. לטיפול זה קרא פרויד Control analysis. מטרתו של טיפול זה הינה לחשוף ולנקות את רגישויות המטפל בכדי למנוע תהליכים של העברה נגדית, כך שהמטפל יוכל לראות את המטופל באופן ניטראלי. בסוף דרכו פרויד שינה במקצת עמדה נחרצת זו (פרויד, 1914/2002). בנושא זה, קליין נשארה מאוד דומה בעמדתה לפרויד. מכיוון שלתפישתה, תהליכי PI הינם תהליכים תוך אישיים, רגשותיו ותגובותיו האמוציונאליות של המטפל נובעות מיחסיי האובייקט המופנמים שלו, ולכן הדבר היחיד שנכון ורצוי לעשות עם תגובות אלו הינו לברר במסגרת הטיפול וההדרכה שהמטפל עובר בעצמו.

גישה שונה מגישתם המסורתית של פרויד וקליין הציעו תיאורטיקנים כגון היימן, ביון ואחרים, הנחשבים כממשיכיה של קליין, אשר על בסיס הבנתם השונה את תהליך ההזדהות ההשלכתית הציעו גם להבין ולהשתמש אחרת בתופעת ההעברה הנגדית.

הזדהות השלכתית כתהליך בין אישי

במאמרה המפורסם על העברה נגדית מציעה פאולה היימן שינוי רדיקלי בהבנת ההעברה הנגדית (Heiman, 1950). לדבריה, מדובר בתגובה ספציפית למטופל ספציפי. כלומר, העברה נגדית הינה הדרך שבה הלא מודע של המטפל קולט משהו מהלא מודע של המטופל, ולכן מדובר בחומר רלוונטי

לטיפול. בהמשך לגישה זו כותב ביון ש־PI איננו רק פנטזיה, אלא חוויה בין אישית בין שני אנשים, והוא מבחין בין PI בריא, שמטרתו קומוניקציה, לבין PI פתולוגי, שמטרתו התרוקנות מרגש שעבור האדם הינו כה מאיים ולכן בלתי ניתן להיחוות.

לפי גישות אלו של תיאורטיקנים המכונים "ניאו־קלייניאנים", PI פתולוגי שונה באופן כמותי ואיכותי ומתרחש ללא יכולת למודעות, בהשוואה ל־PI של תקשורת, שמטרתו הלא מודעת הינה: "בוא תחווה מבפנים איך זה מרגיש להיות אני". ביון (Bion, 1962) מנסה להדגים כיצד מתרחש תהליך ה־PI כתהליך של תקשורת בסיטואציה היומיומית בין הורה לתינוק, כאשר התינוק חש רעב. אצל תינוקות, הרעב מגיע בהפתעה ובעוצמה עזה. התינוק רעב מאוד ומרגיש מוצף ומותקף ברעב. הוא צורח צרחות נוראיות ובכך, באופן לא מודע, הוא דוחף את החרדה שבו לתוך ההורה. כעת, גם ההורה יכול לעתים לחוות חרדה של חוסר אונים או אינהלציה – כליון ופחד מוות. כלומר, לעתים ההורה יחוש שמשהו נורא מתרחש – העולם נהרס, כפי שהתינוק לבטח חש. הבכי כה קשה ותוקפני, שנוצרת בתוך ההורה חוויה של חרדה בלתי אפשרית.

הורה מאוזן רגשית, לפי ביון, יחשוב על מה שקורה לתינוק ולו וישאל את עצמו: מדוע התינוק בוכה? האם הוא עייף? קר לו? או שאולי הוא רעב? מתי הוא ישן או אכל בפעם האחרונה? כך, באופן לא חרדתי־תגובתי, יתחיל ההורה לעלות השערות בתוכו לגבי מקורות המצוקה של התינוק ומתוך השערתו שמדובר ברעב, הוא יכין אוכל ויאכיל את התינוק. במקום הזה ביון עושה הבחנה בין תגובה של רפלקס – הוא בוכה ואני מיד מאכיל אותו – לבין תגובה שבה ההורה עושה עיבוד פנימי ובירור של החוויה ואז מאכיל את התינוק, מתוך חוויה פנימית שבה כבר יש עיבוד. לכן, כשהתגובה ההורית הינה רפלקסיבית וללא עיבוד, לעתים יש תינוקות שלא אוכלים (Bion, 1962).

במסגרת תהליך טבעי ובריא זה ההורה משתמש ברגשותיו המופיעות בעקבות בכי התינוק בכדי לנסות להבין את התינוק. כך למעשה ה־PI מהווה כלי טבעי וחשוב לתקשורת לא מודעת.

כשהתגובה טובה ומותאמת, התינוק מתמלא, נרגע, נוצרת חוויה שקיים [illegible] ומרגיש מוצץ ורך נוצר ויסות של החרדות. ביון (1962) קרא לתהליך

זה "רוורי" (reverie) – מילה צרפתית שמשמעותה המילולית הינה חלימה בהקיץ, כשכוונתו לתהליך חשיבה לא מודע, טבעי אך מורכב, שבאמצעותו האם "מעכלת" (מכילה ומעבדת) למען הפעוט קלט חושי שהוא עדיין לא מסוגל לעכל. באמצעות ה־reverie מתרחש תהליך שאותו הגדיר ביון כהכלה (Containing), שבעקבותיו התינוק מפנים שני דברים: ראשית, את חוויית החרדה שלו, אך הפעם כשהיא מעובדת ומעוכלת – לא מתים מרעב. כך הוא מפנים את חוויית הרעב שלו כלא נוראית; שנית, כאשר תהליך זה מתרחש באופן מיטיב, פעמים רבות יכול התינוק להפנים גם את מנגנון ה־reverie עצמו, שבו האם משתמשת. כלומר, התינוק מפתח יכולת עתידית כבוגר להכיל את עצמו, את חרדותיו, ובעתיד גם את החרדות של האחר (Bion, 1962).

לעומת זאת, מה יכול להשתבש אצל הורה פחות מאוזן רגשית? בקצה אחד, ההורה מייצר אטימות, כך שחוויית החרדה של התינוק לא חודרת לתוכו, כלומר, החרדה לא מוצאת מיכל. כך, לעתים, נראה תינוקות שלא מצליחים לאכול למרות שהם מקבלים אוכל. תינוק להורה כזה יהיה יותר חרד וישליך יותר ויותר חרדה. הוא גם לא יצליח להפנים בתוכו מנגנון של reverie שירגיע אותו. בקצה השני נמצא הורה חרד, שמחזיר לתינוק חרדה וזקוק לתינוק ככלי שיכיל את חרדותיו שלו, ואז לעתים התינוק יגיע לחרדות חריפות עד פסיכוזה. תהליך דומה נראה לעתים בטיפול, במצבים בהם המטפל לא חושב על מה שקורה לו מול המטופל, אלא מיד מאכיל את המטופל בתגובות ובפרשנות. כך המטפל, כמו ההורה הלא מאוזן, אינו עושה עיבוד פנימי, אלא ישר מספק פרשנות כמו שההורה מספק באופן רפלקטיבי אוכל, ואז בעצם לא מאפשר הפנמה של מנגנון ה־reverie (Bion, 1962).

כמו אמפתיה, כך גם מושג ההכלה הינו אחד מאותם מושגים פסיכולוגיים שנעשה בהם שימוש יתר – לעתים לא מדויק – בקרב אנשי מקצוע ובקרב אנשים המדברים בז'רגון המקצועי. באופן אסוציאטיבי, רבים חושבים ש"להכיל" משמעו להיות קשוב לאחר ולקבל את דבריו. עם זאת, ביון מבין ומסביר הכלה אחרת.

כוונתו היא לא להכלה במובן של ספיגה, אלא של הכנסת החומר ההשלכתי ה"רעיל" פנימה, לתוך המטפל, שאמור לעשות לחומר זה עיבוד כך שניתן להחזירו באיכות לא מרעילה למטופל. תהליך זה דומה לתהליך של נטרול

רעלים (Detoxification), במסגרתו אנו מנטרלים ומסננים את הרעל מתוך המזון ומחזירים את המזון נקי ומוכן לאכילה, בדומה לתהליך מטבולי של עיכול מזון שלא ניתן לעכלו ללא עזרת ההורה, כפי שעושה הציפור המעכלת את המזון לפני שהיא מגישה אותו לגוזליה.

כיצד המשגות אלו עוזרות לנו להבין את עוצמת האירועים בין שירה לדורית? נחזור לרגע לדבריה של שירה:

"סוף הפגישה היה קשה מנשוא", תיארה שירה. "היא מיררה בבכי שקט, מוכה וחבולה גם כאן, ממני, ואני הוצפתי בתחושות נוראיות של אלימות, הרס, בושה, אשמה וייאוש".

כעת, בהסתמך על ההבנה הבין אישית של תהליך ה־PI שמתווה ביין, ניתן להניח שהתחושות הקשות שחשה שירה בתוכה הינן תוצאה של השלכות המייצגות נאמנה את עולמה הפנימי של דורית, שבו מתקיימים יחסי אובייקט סאדו־מזוכיסטיים בין אובייקט תוקפני וסאדיסטי המתקיף ומשפיל אובייקט כנוע, פאסיבי וחסר אונים. במידה והיה מתקיים תהליך טיפולי מוצלח יותר, היה באפשרותה של שירה לחוות תחושות קשות אלו בתוכה ולייצר את אותו תהליך הכלה של נטרול רעלים. במסגרת תהליך זה, יכלה שירה לברר עם עצמה משהו על התחושות הקשות שעלו בה של ייאוש וחוסר האונים, שמהר מאוד הפכו להרס, אלימות, בושה ואשמה, ואולי להחזירן מנוטרלות מרעל לדורית בעזרת אמירה אמפתית, כגון: "לרגע קצר כמיהתך האין סופית לאהבתו של אריה גברה על דאגתך ורצונך להגן על הילדים ועל עצמך מפני פגיעתו, וכתוצאה מכך הפכת לרגע לשותפה לתוצאות התוקפנות וההרס שהוא מייצר".

מכיוון ששירה לא הצליחה להכיל תחושות רעילות אלו בתוכה, היא התנהגה אותן (Acting Out) וכך, בתוך כמה רגעים בודדים, שוחזרה בפועל בינה לבין דורית מערכת יחסי אובייקט של תוקפן וקורבן, באופן דומה במידת מה לדינאמיקת היחסים בין דורית לאריה. במערכות יחסים אלימות וסאדו־מזוכיסטיות, כפי שמתקיימת בין דורית לאריה ולרגע התקיימה גם בין דורית לשירה, אין יכולת לדבר על מה שמרגישים. שני השותפים חשים מצוקה ולא

יודעים על מה ולמה. הם מגרים האחד את השני וישר מגיבים, וכך אין תהליכים של עיבוד והכלה רגשית. השיחות בין השותפים הינן בעלות צביון של משחק פינג־פונג – שניהם זורקים מילים והשלכות כמו תפוחי אדמה לוהטים האחד כלפי השני. אין יכולת להישאר עם הדברים שאמר בין שיחי ולהרהר בהם. לא מכניסים פנימה, אלא מיד הודפים החוצה. האדם חש אשמה, ולכן ישר מאשים את השני. אין יכולת להכיל את החרדה שקיימת מתחת לאשמה, ולכן התגובה היא מיידית ותוקפנית. אני חותך והורס הכול בכדי לא לחוש אשמה, בכדי לא להכיר בכאב של האחר ובאחריות שלי לאשמה, או לחילופין נעלב ומסתגר.

ובכל זאת, גם אם ניתן לשער שהתחושות העזות שחשה שירה בתוכה וכלפי דורית הינן תוצר של השלכת יחסי האובייקט המופנמים של דורית, מדוע שירה, שהינה אשת טיפול מנוסה, לא הצליחה להכיל רגשות אלו והגיבה באופן כה קשה?

הרמז לתשובה טמון בדבריה של שירה:

"אתה יודע, היה שם רגע אחד קטן שבו עוד הספקתי לומר לעצמי: 'שירה, תסתמי לעצמך את הפה, אל תגידי כלום, תנסי רגע לחשוב ולהבין מה לעזאזל קורה פה', אבל פשוט לא הצלחתי, **היא כל כך הכעיסה אותי**, שפשוט לא יכולתי לשתוק לה..."

בכדי להבין טוב יותר במה הדברים אמורים, עלינו שוב לחזור לרגע לדרכי ההתבוננות שמציעים ביון, היימן, אוגדן ואחרים לגבי השותפות האקטיבית של המטפל בתהליך ה־PI.

העברה נגדית כתהליך בין אישי הבנוי בחלקו על הזדהות השלכתית

בניגוד לפרויד וקליין, סברו הניאו־קלייניאנים שהעברה נגדית, בחלקה, הינה הליבה של התהליך הטיפולי.

כלומר, לאופן שבו חווה המטפל את המטופל ואת היחסים עימו יש חשיבות רבה, ואם יודעים לעבוד נכון עם חוויות אלו הן אינן מהוות מכשול, אלא כלי טיפולי ממדרגה ראשונה. זהו המקום של המטפל, לשאול את עצמו:

מה קורה בתוכי? מה אני מרגיש וחווה באינטראקציה עם המטופל, והאם החוויות האלו קשורות אך ורק לעולמי שלי, או אולי גם למשהו מעולמו הפנימי של המטופל?

במאמרה טוענת היימן שהנחת היסוד של פרויד וקליין, על כך שאפשר לשלוח את רגשות ומחשבות המטפל החוצה בכדי שלא יפריעו, ובכך להפכו ל"מסך ריק" הפנוי להשלכותיו של המטופל, מנוגדת לרעיונות הפסיכואנליטיים לגבי כוחו של הלא מודע. לתפישתה, תגובת המטפל אף פעם לא ניטראלית. כשהמטופל משליך על המטפל, החוויה הטבעית של המטפל תהיה חוויה שמגיעה ממקומות הרגשיים הסובייקטיביים שלו, גם לאחר תהליכים טיפוליים ארוכים ומשמעותיים שהוא יעבור במסגרת הכשרתו המקצועית (Heiman, 1950).

היימן מדגישה שניתן להשתמש בתגובות הספציפיות של המטפל כלפי מטופל ככלי שמלמד משהו על המטופל. כך, לפי גישתה, חלק מההעברה הנגדית של המטפל הינו ביטוי לקומוניקציה לא מודעת של המטופל. כלומר, הלא מודע של המטפל הינו אזור יצירה של המטופל. לכן, המטרה, לדעתה, הינה לא להיות "מסך חלק" ולנסות ככל האפשר להשאיר את רגשות המטפל מחוץ לחדר הטיפולי, כך שהמטפל, בדומה לרופא כירורג, יישאר נטול רגשות ואובייקטיבי כמו האידיאל הפרוידיאני. במקום זאת, המטפל צריך לנסות לזהות את הרגשות שהוא חווה כלפי המטופל, להכיל ולעבד אותם. לאחר מכן, עליו להחזירם למטופל כשהוא נותן להם שם ומשמעות, כך שהמטופל יוכל להחזיקם בתוכו ולקחת עליהם בעלות. כך, ההבנה של העברה נגדית המבוססת על תהליכי PI מכוונת אותנו לעמדה לפיה המטפל צריך לעשות שימוש ברגשותיו כלפי המטופל, ולא לנסות לנטרלם או להרחיקם.

עם זאת, צריך לזכור שיש תהליכים נוספים בהעברה נגדית שאינם קשורים למטופל, אלא קשורים אך ורק לעולמו הרגשי של המטפל ולהעברות טהורות שלו, שאותם כן חשוב לזהות ולנטרל מהתהליך הטיפולי בעזרת הטיפול שהמטפל עובר ו/או בעזרת ההדרכה שהוא מקבל. ויניקוט (1957/1975) מציע את ההבחנה בין **העברה נגדית סובייקטיבית**, הקשורה רק לעולמו של

המטפל, **לעומת העברה נגדית אובייקטיבית**, הקשורה הן לעולמו הפנימי של המטפל והן לזה של המטופל, וככזו היא מהווה מידע רלוונטי לעבודה הטיפולית. ניתן לומר שבאופן מטפורי, **בהעברה נגדית אובייקטיבית** השלכותיו של המטופל פוגשות וו פנימי בעולם הנפש של המטפל, שהינו למעשה רגישות מסוימת של המטפל. כך, כעת המטפל חש בתוכו את השלכות המטופל כאילו הן שלו.

ובחזרה לשירה ולדורית. תגובתה האמוציונאלית של שירה מרמזת שהשלכותיה הלא מודעות של דורית פגשו וו בעולמה הפנימי של שירה, שעליו הן יכלו להיתלות. כעת, שירה חשה בתוכה את תחושות הייאוש וחוסר האונים שמהר מאוד הפכו להרס, אלימות, בושה ואשמה, כרגשות השייכים לה ביחסיה עם דורית. מהו, אם כן, אותו קולב היסטורי קדום הנמצא בנפשה של שירה ושבו יכלו השלכותיה של דורית להיאחז?

לפי הגישות הניאו־קלייניאניות, בירור זה הינו חלק משמעותי מתפקידה של ההדרכה.

"את יודעת, שירה", אמרתי, וראיתי איך שירה מרימה את ראשה ויוצאת לרגע משחזור החוויה הקשה של הפגישה עם דורית, "כנראה שהרגע הזה היה בלתי נסבל עבור שתיכן. עבור דורית - להתמודד עם הכעס והאכזבה שלך ממנה, ועבורך - להתמודד עם המשמעויות של הבחירה של דורית לספר לאריה". "כן", חייכה שירה חיוך עצוב, "בלתי נסבל זו הגדרה די מדויקת למה שקרה שם, מכל הבחינות..."

"ואת יודעת לזהות ולהגדיר לעצמך מה היה עבורך הכי קשה?" שאלתי. השתררה שתיקה, שבה אפשר היה לחוש את שירה מתכנסת לרגע שוב לתוך עצמה. "אני חושבת שהגדרת את זה באופן מדויק - הבחירה שלה באריה על חשבון ביטחונם וטובתם של ילדיה, היא הדבר שהכי מזעזע ומכעיס אותי. אני חושבת שהדבר הזה, מבחינתי, הינו אקט בלתי נסבל ולכן גם בלתי נסלח. מכל הדברים שנהרסו ונפגעו, זה הדבר העיקרי שעליו לא יכולתי להבליג ולסלוח. כמה שחבל היה לי על העבודה המשותפת, על הזמן שלי, על כל השיחות עם העובדות במקלט - זה לא העניין. הבחירה של דורית בעצמה ובאריה ולא בילדים - זה הדבר שאותו לא יכולתי לשאת".

"וכשאת חושבת על כך עכשיו, את יודעת מדוע דווקא נקודה זו היא כה בלתי נסבלת עבורך?" שאלתי. שירה חייכה חיוך שהיה מובן לשנינו. מכיוון שבמהלך תהליך ההדרכה אפשרה לי שירה להכיר את עולמה והיסטוריית חייה, היא הבינה מיד לאן מכוונת שאלתי. "כן", נאנחה שירה, "עכשיו, כשאתה שואל, אני יודעת בדיוק איפה הבחירה שלה כל כך שרטה אותי".

"כמו שסיפרתי לך, כשהייתי בת שבע עשרה בערך, כמה שנים אחרי גירושי הוריי, הכירה אמי גבר שבהמשך הפך לבעלה. מתחילת הדרך לא היתה בינו לביני כימיה, וכאשר הוא עבר לגור איתנו היו בינינו המון עימותים. הייתי נערה מרדנית וחצופה, והיה לו מאוד קשה לשאת ולקבל דברים שונים שאמרתי או עשיתי. כשהדברים היו מגיעים לנקודות קצה, הייתי צועקת על אמא שלי שאני שונאת אותו ולא רוצה אותו בבית שלנו, ואז היא היתה אומרת לי שלטובתי, עדיף שלא אדרוש ממנה לבחור ביני לבינו. בנקודה הזו תמיד הייתי בורחת מהבית והולכת לגור אצל אחת מחברותי עד שהייתי נרגעת קצת, אבל לעולם לא אשכח ולא אסלח לה על המשפט הזה..." שירה הרכינה את ראשה, מתנשמת במהירות, וניכר בה שההיזכרות מחיה ומכאיבה לה מחדש **כאילו זה היה אתמול**.

דקה של שתיקה והבנה מחודשת עברה בינינו. שירה הרימה את ראשה, ואותו חיוך מריר הופיע שוב. "לכן, כנראה, לא יכולתי לסלוח לה על בחירתה באריה על חשבון ילדיה?" חייכתי חזרה. "ברגע זה כבר לא היית שירה המטפלת המנוסה, אלא שירה בת השבע עשרה מול אמה, שבוחרת פעם אחר פעם בבן זוגה על חשבון אהבתה כלפייך... לכן היה לך כל כך קשה להכיל את הבחירה של דורית".

כך, ב־PI בהיבט הבין אישי, אנו מדברים על פנטזיות רחוקות מהמודע של שני השותפים, המטפל והמטופל. זה לא קורה בלי "כאב בטן". יש כאן דיבור בין לא מודע ללא מודע. בנוסף, מדובר לרוב על רגשות עזים שמושלכים לתוך המטפל. כשהמטפל מקבל רגשות עזים לתוכו, הוא נדחף או לפרוק בפעולה, כלומר, לפרש, להגיב – או לחפש עמדה ניטראלית ומרוחקת, למשל לחפש את עמדת המסך – העיקר לא להכניס ולהחזיק בתוכו את ההשלכה. במקום נטייה טבעית זו, בתהליך הטיפולי על המטפל לקבל לתוכו

פנימה את ההשלכה ולתת לה מקום. הבעיה הינה שכל מנגנוני ההגנה של המטפל נלחמים כנגד הפנמת השלכותיו של המטופל.

אליזבת בוט ספיליוס (1992) מדברת על החוויה של המטפל שמקבל את ה־PI ומנסה להחזיק אותה בתוכו. קיימות תחושות חזקות שהמטפל חש, ומתקיימת כפילות – זוהי גם חוויה של המטפל כאן, בהווה, וגם חוויה שהמטפל מרגיש שהיא לא לגמרי רק שלו. הוא כאילו מורדם ומוכנס לסצנה של מישהו אחר. ב־PI יש הדרדמה של המטפל, שלא ער לרגע למה שמתרחש בתהליכי ההעברה הנגדית. צריך להתרחש תהליך של המטפל עם עצמו, על מנת שהוא יתעורר ויבין מה בעצם קרה. מה שמעצים את הבלבול הינו שיש תמהיל המחבר בין מציאות חיצונית לפנטזיות פנימיות. הדרך לעבד תהליך זה נעוצה הן ביכולת לחוש את הרגש המושלך, והן ביכולת שמישהו או משהו יעיר אותי מההרדמה.

במציאות, הבחירה של דורית אכן הרסה לה, לילדיה ובמידת מה גם לשירה, שהיתה השותפה מאחורי הקלעים, את העבודה והמאמץ ליצור להם הזדמנות חדשה. במציאות הפנימית, שירה חוותה זאת כאילו שוב בחרו בגבר (בעבר באב החורג, ובהווה באריה) על פניה. לכן, בחוויה הפנימית היא שוב חשה דחויה, חסרת אונים ומיד גם הרגישה זעם וצורך להתקיף. כך, הכעס וההתקפה של שירה היו לא רק על דורית, אלא גם על האובייקט ההורי הזונח והדוחה, שבמפגש עם דורית היא חוותה שוב. יתכן שזו הסיבה לכך שלא היה באפשרותה להכיל את החוויות הקשות של דורית.

כיצד מתרחש תהליך זה של תקשורת לא מודעת?

המטופל מזהה באופן לא מודע רגישות של המטפל, ומשליך לתוך מקום זה באישיותו. כך, המטופל מגשש באופן לא מודע ומחפש איפה יש למטפל רגישות שלתוכה הוא יכול להשליך ולתוכה הוא יכניס את החלק/ הרגש/ החוויה שאינו יכול לשאת בתוכו. השאלה ב־PI בתהליכי העברה נגדית הינה: לאן – לאיזה חלק בנפשו של המטפל משליך המטופל. המטופל מחפש באופן לא מודע את הרגישות של המטפל, ולשם הוא משליך, ואז המטפל מכיל, או מתנתק, או משליך חזרה דרך התנהגות (Acting Out), כפי שקרה

לשירה. בדרך כלל אנחנו עושים PI לחלקים שאנו לא יכולים לסבול בתוכנו. כך המטופל גורם באופן לא מודע למטפל לחוות חוויה בלתי נסבלת, כפי שהוא חש אותה, על מנת שהמטפל יבין את חווייתו הפנימית. כך ה־PI יוצר קומוניקציה.

כיצד, אם כן, זיהתה דורית בלא מודע את רגישותה של שירה?

זוהי בדיוק השאלה שהטרידה את שירה, שהתפרצה מיד לדברי בכאב באמרה: "אבל איך היא יכלה לדעת שזה המקום שאותו אינני מסוגלת להכיל ולסבול?" במשך השנה בה נפגשו שירה ודורית, הציבה דורית בפני שירה הרבה מבחנים. הקשר עבר טלטלות רבות, שהתבטאו באיחורים, היעדרויות ולעתים אף אי הגעה לפגישה ללא הודעה מראש. פעם אחר פעם מצאה עצמה שירה נדחית ומחזרת אחר דורית. לעתים יצרה דורית מציאות בשטח, עימה היה על שירה להתמודד, כגון הבאת אחד מהילדים לפגישה תוך מתן הסבר שלא היה מי שישמור עליו, או אירוע שבו היא ברחה מהבית באמצע הלילה יחד עם אחד מילדיה, ללא מקום מקלט, וצלצלה לשירה בייאוש מוחלט. הפתרון ששירה מצאה – הפניה למקלט חירום – החזיק מעמד שלוש שעות, שלאחריהן דורית חזרה הביתה מבלי שאריה אפילו ידע על החלטתה לעזוב והחלטתה לחזור. למרות כל המבחנים הללו, לרוב הצליחה שירה להתמודד באופן רגיש ולספק ליווי של תמיכה והכלה לסערות וטלטלות שרדפו, ולעתים אף נוצרו, על ידי דורית.

אבל אירוע אחד, שמבחינת שירה היה זניח, היה כנראה אירוע מכונן שנרשם בלא מודע של דורית, ותגובתה של שירה אליו עוררה את תשומת לבי והטרידה אותי כבר זמן מה. ארבעה חודשים בערך קודם לכן, איחרה דורית לפגישה השבועית בכמעט חצי שעה. כשהגיעה התנצלה מאוד, וסיפרה שאחד מילדיה שוכב חולה במיטה עם חום וצמרמורות. היא לא ידעה מה לעשות והתביישה לצלצל לשירה כדי לשאול אותה. לבסוף נתנה לילד כדור להורדת חום ועזבה אותו, כשהיא מבקשת מהשכנה להציץ עליו מדי פעם, לטובת המפגש עם שירה. כשהגיעה וסיפרה זאת לשירה, שירה לא הסכימה לקיים את המפגש ושלחה אותה הביתה באמירה נוזפת שטובת הילד החולה קודמת

כששירה סיפרה לי על האירוע, תמהתי ביני לבין עצמי על עוצמת התגובה שלה כלפיו, השונה כל כך מתגובותיה הקבועות, שבהן כה נלחמה על הפגישות עם דורית והיתה מוכנה לגלות גמישות וזמינות כמעט אין סופיות בכדי לייצר ולשמר את הקשר עימה. שירה הסבירה את תגובתה באומרה שהיא מוכן לקבל כמעט הכול, אבל נטישה וויתור על צרכי ילד לטובת צרכי ההורה הנו אקט בלתי נסלח מבחינתה. בעקבות ביטול הפגישה דורית חזרה לביתה, אך לאחר מכן נמנעה זמן מה מלספר לשירה בהרחבה על ילדיה ויחסיה איתם. "יתכן", אמרתי, מישיר מבט לשירה, "שבמקום הזה, ברגע הזה, הלא מודע של דורית קלט את אותה נקודה רגישה אצלך, וסימן לעצמו מקום שאל תוכו ניתן להשליך ובכך לייצר אצלך חוויות דומות לחוויותיה שלה".